

Cigányok és négerek az iskolában

Mindenki róluk beszél, őket hibáztatja, meg az iskolát, amelyik szegregál, erősíti a társadalmi különbségeket. Mindenki erről beszél, de senki nem beszél arról, hogy miért termeli újra az iskola saját, látszólagos erőfeszítése ellenére a társadalmi különbségeket. Forró téma. A többség azt gondolja, hogy a cigányok taníthatatlanok, buták, lusták, csak a szociális segélyért tartják a markukat.

Újraolvastam James Herndon (1967) első könyvét, melynek címe: *The way it spoused to be*. A mű 1967-ben jelent meg, de egy 1955-ös történetet mesél el. Herndon 1926 és 1990 között élt, és 1955-ben kezdett tanítani. Jórészt abban a korszakban működött, amiről az amerikai kritikai pedagógia kutatója, Beckmann (2003) a következőket írja: „Az 1960-as évek közepétől az 1970-es évek közepéig tartó évtized a legjobb és a legrosszabb időszak volt azoknak, akik a tanulás egy aktívabb modelljét támogatták Amerikában. A legjobb időszak volt, mert például a »nyitott osztály« fogalma kulturális jelenséggé lett, amelyet kézikönyvek, újságok, hálózatok hirdettek, és a szövetségi kormányzat aktívan támogatott. Nemcsak izolált iskolák léteztek különösen tehetséges tanárok vezetésével, mint Bronson Alcott (1) vagy Caroline Pratt, hanem elég tanár, diák és elég lendület, hogy ezek egy kritikus tömeget érjenek el, amit mozgalomnak is nevezhetünk. Ebben az időszakban keletkezett mind mennyiségben, mint minőségben a legtöbb oktatásról szóló könyv országunk történetében. Valójában ez az időszak mondhatja magáénak, hogy egy új műfaj született, amely összekapcsolja a személyes beszámolót, a kulturális elemzést, a radikális társadalmi jövődőlést olyan nagyszerű, irodalmi értékű könyvekben, mint például: John Holt (2): *How Children Fail* (1964/82), Herbert Kohl: *36 Children* (1967), James Herndon: *The Way it Spoused to Be* (1968) és George Dennison: *The lives of Children* (1969). Az emberi jogi és a háborúellenes mozgalmakból kölcsönzött teremtő erővel sok elkötelezett fiatal fordult az oktatás felé, amiben az egész társadalom felszabadításának és megváltoztatásának útját látták.”

Magamat szeretném ehhez a nemzedékhez kapcsolni, mert hasonlóképpen el vagyok idegenedve az állami iskolák világtól, nem tudnám oda tanárként betenni a lábamat annak ellenére, hogy kedvelem a gyerekeket, és szívesen megélnék abból, hogy tanítom őket. Csakhogy ahhoz szabadság kellene az iskolában, amely pedig nincs, és belátható időn belül nem is lesz. Ebben a vonatkozásban üdítő kivétel volt az 1960–1975-ös időszak Amerikája és Angliája, sőt kisebb mértékben még Nyugat-Németországa is. Ebben az időben ezekben az országokban tömegesen alakultak szabad magániskolák, és úgy tűnt, az állami iskolákban is radikálisan megváltozhat az élet. Herndon azok közé tartozott, akik támogatták ezeket a változásokat, és írásaival igyekezett is elősegíteni azokat. A nagy változás azonban elmaradt. Herndon megmaradt tanárnak az állami iskolában. Neki a '60-as évek azt jelentették, hogy lehetett kísérletezni, támogatást lehetett kapni olyasmire, amire ma már gondolni se lehet az iskolában.

Herndon könyve tanári pályájának első évéről szól egy gettóiskolában, ahol minden gyerek fekete, néger – mindegy, hogy nevezem. Az év végén Herndon lapátra került, mint aki alkalmatlan a tanításra, nem csupán abban az iskolában, ahol dolgozott, hanem az egész iskolakerületben. Másfél évvel később újra tanárként dolgozott, és tanár is maradt egész életében.

Amikor újra elővettem a könyvet, arra gondoltam, biztosan találok benne utalásokat arra, hogy mit is lehetne/kellene csinálni a cigány gyerekekkel a mai Magyarországon.

Mindenki róluk beszél, őket hibáztatja, meg az iskolát, amelyik szegregál, erősíti a társadalmi különbségeket. Mindenki erről beszél, de senki sem beszél arról, hogy miért

termeli újra az iskola saját, látszólagos erőfeszítése ellenére a társadalmi különbségeket. Forró téma. A többség azt gondolja, hogy a cigányok taníthatatlanok, buták, lusták, csak a szociális segélyért tartják a markukat.

A dolog másik feléről keveset hallunk: arról a pedagógiáról, amely képtelen tudomásul venni, hogy a néger/cigány gyerekeket máshogyan kellene tanítani (persze máshogyan kellene a fehér/magyar gyerekeket is, de ezt most hagyjuk). Herndon bemutatja, hogy az ötvenes évek végének Amerikájában, ugyanúgy, mint a mai magyar iskolarendszerben is, az iskola maga teszi hátrányos helyzetűvé a gyerekeket. Ezt azzal éri el, hogy úgy tanítja őket, ahogy abból a gyerekek nem tudnak tanulni. Az iskola célkitűzései és eszközei nem harmonizálnak egymással, illetve a célkitűzések sokszor hibásak, egyoldalúak. Olvasni úgy kellene megtanulni, hogy a gyerekek érdektelen szövegeket olvasnak. Írni úgy kellene megtanulni, hogy értelmetlen dolgokat írnak. Számolni úgy, hogy kiszámolnak olyan dolgokat, amelyre az életben nem lesz szükségük. Az iskola számára a gyerekek valódi élete érdektelen, az iskolát csak az érdekli, hogy a gyerek ott megtanuljon írni, olvasni, számolni absztraktnan, elszakítva a világtól. Mindennek módszere a végtelen gyakorlás. A végtelen gyakorláshoz pedig egy dologra van szükség: az élet elnyomására. Az élet elnyomását nevezik azután az iskolában fegyelemnek.

Ennek a vakfegyelemnek az egyik következménye az, hogy számos gyerek lemarad, és semmi esélye sincs arra, hogy behozza a többieket. Mindezt tetézi, hogy lemaradását nem ismeri be. Herndon hamar rájön, hogy egyik osztályában számos gyerek nem tud olvasni. Ezt azonban a gyerekek nem ismerik be, és tiltakoznak az ellen, hogy olyan gyakorlatokat végezzenek, amelyek segítenének nekik. De a baj ennél is súlyosabb, mert a tanulási nehézségek mélyén az önbecsülés hiányosságai állnak.

Lehet-e valamit tanulni a cigányokról, ha a négerekről olvasunk? Meggyőződésem, hogy lehet. A Herndon-könyv anoním ajánlása így szól: „Íme, itt egy szomorú, mindazonáltal vidám év története egy gettóiskoláról, ahol a gyerekek 98 százaléka néger, 99 százaléka hátrányos helyzetű és 100 százaléka kaotikus. Elmeséli, hogy hogyan manipulálja az iskolai bürokrácia, az iskola és maga az élet a gyerekeket úgy, hogy azok ténylegesen hátrányos helyzetűek lesznek a nagyvárosokban.”

Valóban, a könyv lapjain találkozunk a bornírt tanártársaktól (legyen az fehér vagy fekete) a jóságos, de igazából embertelen igazgatón át a különféle segítőkig és felügyelőig mindenkivel, aki ugyanazt a nótát fújja: ellenőrizni kell a gyerekeket, nem szabad magad föléd engedni őket, mert akkor majd nem bírsz velük.

Ezt az utat Herndon nem akarja választani. Kéthónapi tanítás után egy bürokratikus hiba folytán arra kényszerül, hogy kihagyjon másfél hónapot. Ezalatt a postán dolgozik levélhordóként, és gondolkodik: mit lehetne másképpen csinálni. Abból a négy osztályból, ahol Herndon angolt, társadalmi tanulmányokat és természettudományt tanít, kettővel valóban komoly bajok vannak. Az egyik osztályban számos gyerek van, aki nem tud olvasni, bár ezt természetesen nem vallja be, míg a másikban ugyan tudnak olvasni, de általános lemaradásuk akkora, hogy nincs semmihez se kedvük. Az iskolai bürokrácia receptje teljesen hatástalan, és csak ahhoz vezet, hogy tavaszra fellázadnak az osztályok a kényszerítés és az értelmetlen feladatok ellen. Saját osztályaiban azonban Herndon szabadon engedí az életet. Nem kívánja meghatározni a rendet. Az értelmetlen feladatok végzését nem függeszti fel, csak önkéntessé teszi őket. Már ez is nagy tett: így azok a gyerekek, akik hisznek a feladatokban, végezhetik azokat, és Herndon számukra biztosítja, hogy nyugodt körülmények között dolgozhassanak, míg ő a többiekkel foglalkozik.

Még nagyobb tett azonban az, hogy a gyerekek spontán kezdeményezéseit, amelyek azután maguktól a tanulás felé mutatnak, hagyja terjedni. Az egyik ilyen a gyereknaplók vezetése, amelyben a gyerekek egymásról írnak titkosan, de amelyek megmozgatják a fantáziájukat. Míg a többi tanár elkobozza ezeket, addig Herndon sokat tanul belőlük. A másik ilyen akcióban egy gyerek azzal áll elő, hogy fel szeretné írni a táblára a slágerlis-

ta első húsz dalának címét. Ennek kapcsán sokan kezdik javítani a dalcímek helyesírási hibáit, és az egész történet oda vezet, hogy a gyerekek vezére és Herndon kapcsolatot alakít ki. Ugyancsak ide tartozik, hogy a legnehezebb osztályban meséket dramatizálnak, ami valamikor jóval később oda vezet, hogy az egyik gyerek megtanul olvasni, és ezt Herndonnak bizonyítani is akarja. A negyedik esemény a heti filmvetítések, amelyek alatt a gyerekek büfét szervezhetnek. Természetes az iskolában, hogy tilos rágógumizni, sült krumplit enni az órán stb. A filmvetítés (oktatófilmek) alatt Herndon óráján azonban mindezt szabad. Ez ugyan teljesen illegális, de megmozgatja végre a szolidaritást az osztályban. Összeadják a pénzt, közösen veszik meg a hozzávalókat, és élvezik az életet, miközben tanulnak.

Mire mindezek megtörténnek, Herndonnal közlik: alkalmatlannak találják arra, hogy tanítson, sőt alkalmatlan arra is, hogy a kerület iskoláiban kapjon állást. A rendszer nem ismerheti el hibáját, nem értheti, hogy a gyerekek azért nem láznak Herndon alatt, mert kapnak valamit, amit az iskolában általában nem kapnak meg. Türelmet és bizalmat. Türelmet abban, hogy Herndon tud várni, míg a maguk módján a gyerekek megbeszélnek, hogy mit is szeretnének csinálni. Ezek a megbeszélések hangosak, Herndon számára sokszor érthetetlenek, de csodák csodája, a megbeszélés végére kialakul valami, ami azután működik.

Remélem, aki ezt olvassa, nem gondolja majd, hogy a dolgok titka a gyereknaplókban, a filmvetítés alatti évésben vagy a slágercímek táblára írásában van. Ezek a dolgok esetlegesek. A lényeges bennük az, hogy engedik bejönni az életet, amelytől az iskola el akarja zárni a gyerekeket. Azt az életet, amelyet alacsonyabb rendűnek tart annál, amit a tanárok maguk élnek. Az élettől elzárt iskolában való tanulás csupán értelmetlen iskololás.

Mindig, amikor jó könyvet olvasok, felmerül bennem a gyerekes vágy, hogy hozzáférhetővé tegyem az írást magyarul. Herndonnak ez a könyve tudtom szerint nem jelent meg németül sem. Ezzel szemben

második könyve megérte a német kiadást is. Bár a második könyv még az elsónél is jobb, az első könyv ismerete még fényesebbe teszi a másodikat. (3) Az első könyv azonban az az alap, amelyben Herndon bemutatja az iskola ideológiáját, azt, hogy az iskola a tanulást nem az élet egyik összetevőjének, hanem abból egy kiragadott célnak tekinti. Hogy ez miért van így, azt csak találgatni lehet. Az amerikai négerek ugyanúgy társadalmon kívüliek voltak, mint nálunk a cigányok. Az iskolakötelezettség csak akkor jelentene számukra valami pozitívát, ha mindaz, amit az iskola számukra közvetít, valóban nekik szólna, ha valóban fel akarná emelni őket, ha vonzó perspektívát tudna nekik adni, nem csupán egy állást és egy kispénzű életet, ami nem sokkal vonzóbb, mint az, amit most élnek nagycsaládban, de talán örömtelibb, mint a városi proletároké.

Herndon bemutatja az életet a szociális segélyen élők szempontjából, akiknek az állam mindig csak egy hónapnyi pénzt ad. Ebből persze elvileg lehetne spórolni, mint ahogy ezt a fehér/magyar társadalom teszi, de egész létük nem készíti fel őket erre a feladatra. Egyik napról a másikra élnek mind a négerek, mind a cigányok. Mert nincs más perspektíva: a világ fel van osztva, és őket ebből a felosztásból kihagyták.

Az iskola célkitűzései és eszközei nem harmonizálnak egymással, illetve a célkitűzések sokszor hibásak, egyoldalúak. Olvasni úgy kellene megtanulni, hogy a gyerekek érdektelen szövegeket olvasnak. Írni úgy kellene megtanulni, hogy értelmetlen dolgokat írnak. Számolni úgy, hogy kiszámolnak olyan dolgokat, amelyre az életben nem lesz szükségük.

Az írásbeliség, amelyet az iskolában kapnának annak mechanikus módszereivel, nem az igazi írásbeliség, ami képessé teszi az embert arra, hogy mások gondolatait megértse, és kifejezze magát más emberek számára érthető formában. Az iskola célja bevallatlanul az olvasni tudás és az írás, de ennek csak mechanikus értelmezésében. Vannak-e könyvek, amelyeket a cigány gyerekek élvezettel olvashatnak, amelyek róluk szólnak, amelyek megtalálhatók az iskolában, ahol lehetőségük van ezeket a könyveket nyugodtan tanulmányozni? Van-e lehetőségük a cigány gyerekeknek más cigány gyerekekkel levelezni? Vannak-e előítéletektől mentes könyvek a magyar és a cigány együttélésről? Nem tankönyveket mondok, mert a tankönyveket a didaktikus erőfeszítés megöli. Van-e lehetősége a cigány gyerekeknek az iskolai életet ahhoz az élethez idomítani, amit otthon szeretnek? Énekelhetik-e az iskolában saját dalaikat, hallgathatják-e saját zenéjüket? Meghallgatják-e azt az iskolában, hogy mit és hogyan szeretnének tudni, milyen készségeknek látnák hasznát? Nem tudom, de félek, hogy erre túlzottan kevés helyen van mód. Mindezek pedig fontosabbak lennének, mint a nyelvtan tanítása vagy a mechanikus olvastatás.

Mi az akkor, ami miatt az iskola mégis megmarad? Mert két dolgot addig mond, míg mindenki elhiszi: az egyik, hogy a tanítás tanulást okoz, a másik, hogy a tanárt mint tévedhetetlen szakértőt mutatja be, aki a tanári diplomával a tévedhetetlenséget is megkapta. Hiába röhögünk a pápa tévedhetetlenségén, míg a tanár tévedhetetlenségét készpénznek vesszük. A tanár pedig – felszerelve áltudományos elméletekkel – megállapítja a cigány gyerekekről, hogy taníthatatlanok. Ha ő nem, akkor jön majd a pszichológus, akit ugyanúgy a tévedhetetlenség glóriája vesz körül. A természettudományok – Einstein óta tudjuk – szintén nem voltak mentesek a tévedésektől – és ez a társadalomtudományokra még jobban fennáll. Csakhogy az iskola ezt tagadja, mert a bizonytalanság tűrhetetlen. Valakinek el kell vinnie a balhét.

A másik, ami hiányzik: egy jobb társadalom képe. Hiába mondta Churchill, hogy a demokrácia nem jó, csak jobb, mint az összes többi alternatíva. Ezt az igazságot úgy kell helyesen felfogni, hogy a kapitalizmuson belül kell keresnünk egy jobb társadalmat, amely nélkülünk nem valósul meg. Az utolsó ilyen elképzelés Thomas Jeffersontól származik, és az USA történetének kezdeteinél még hatékony volt. Ezt a társadalomképet feltámasztani és a tanulás holisztikus modelljét propagálni lenne szükséges ahhoz, hogy egyre többen átlássanak a szitán, és kimondják a kötelező bürokratikus állami iskolarendszerről, hogy meztelen. Aki Herndont olvassa, az megérti, hogy mi ez az út, és kedvet kaphat, hogy rálépjen.

Jegyzet

(1) Amos Bronson Alcott (1799–1888): amerikai tanár és író, a „Fruitlands” nevű, rövid életű unkonvencionális iskola megalapítója. Részletesebben: http://en.wikipedia.org/wiki/Amos_Bronson_Alcott
 (2) John Holt itt említett könyve megjelent magyarul is megjelent 1990-ben a Gondolat Kiadónál *Iskolai kudarcok* címmel.

(3) A második könyvből le is fordítottam egy adagot: Fóti Péter: A fedő levételének problémái, avagy mi történik, ha valaki valóságos szabadságot ad a tanulóknak / <http://www.foti-peter.hu/foti-fedo.html>

Irodalom

Herndon, J. (1967): *The way it spoused to be*. <http://vidyaonline.org/arvindgupta/hendron.zip>
 Holt, J. (1990): *Iskolai kudarcok*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Bickman, M. (2003): *Minding American Education: Reclaiming the Tradition of Active Learning*. Teachers College Press.

Fóti Péter
 Bécs